Paul Deussen (1845-1919)

Nicolae Zberea (1908-1990)

București
29 septembrie 2025

Opera și munca întregii vieți a lui Paul Deussen constau atât în producțiile sale filosofice, mai ales istorico-filosofice și indologice, cât și în serviciile aduse înțelegerii, răspândirii și aprecierii juste a filosofiei schopenhaueriene. Acest lucru Deussen l-a realizat prin operele sale, activitatea sa didactică, prin ediția operelor lui Schopenhauer și prin fondarea Societății Schopenhaueriene, al cărei președinte și conducător a fost până la sfârșitul vieții sale.

Paul Deussen s-a născut la 7 ianuarie 1845, ca fiu al unui pastor renan. După studiile elementare, primite în casa părintească, intră în gimnaziu, unde se împrietenește cu Nietzsche. Din 1864, frecventează universitatea, studiind la Bonn, Tübingen și Berlin, teologia, filosofia, filologia și sanscrita. După luarea doctoratului devine profesor de gimnaziu, iar în 1872, după licența în filosofie și teologie, devine educator într-o familie de nobili ruși din Geneva, unde, în 1873, ia examenul de privat-docent și fondează catedra de sanscrită. În 1886 devine profesor extraordinar la universitatea din Berlin, iar în 1889 trece la universitatea din Kiel, unde se stabilește pentru mult timp și unde va scrie o mare parte din lucrările sale.

Dorind să cunoască lumea cu proprii săi ochi, întreprinde o mare călătorie, cutreierând Spania, Anglia, Franța, Egiptul precum și locurile de naștere ale marilor filosofii și religii: Grecia, Italia, Palestina și India. Înapoindu-se la Kiel, Deussen se pune din nou pe muncă. Pe lângă studiul scrierilor sacre indiene, desfășoară în același timp o activitate didactică foarte intensă, care va trece dincolo de cercul studențimii și va atrage auditori de departe, printre care și mulți indieni. Casa lui va deveni un adevărat templu al înțelepciunii, fiind deschisă tuturor prietenilor și discipolilor.

Din cauza încordării continue a vederii, Deussen începe să sufere de la un timp, de o boală grea de ochi, ajungând în cele din urmă să nu mai poată citi și scrie singur. El suportă însă această lovitură grea a soartei, cu răbdare și fără murmur și își continuă munca ajutat de secretari și studenți. În 1911, Deussen fondează Societatea schopenhaueriană, care-i oferă un nou câmp de activitate. Războiul mondial, pe care el, ca pacifist și umanist, îl condamna, nu i-a micșorat elanul creator. Cu toate greutățile timpului, Deussen a muncit pentru a-și duce la capăt opera vieții sale și pentru a spune lumii tot ce avea de spus. După o scurtă suferință, moare la 6 iulie 1919.

Ca fizic, Deussen a fost de statură mijlocie, aproape scundă. Figura lui respira sănătate, energie, neobosealã, răbdare și sârguință. Persistența și capacitatea lui de muncă erau uriașe. O altă trăsătură caracteristică a sa, era voioșia. Foarte sociabil și comunicativ, prin umorul său senin și spiritual, Deussen crea în jurul său acea bună dispoziție, care antrena, stimula, înveselea și-i însufleța anturajul. Un caz asemănător l-a prezentat un alt mare pesimist, Eduard von Hartmann, care era întotdeauna plin de voie bună. Cei mai mulți nici nu-și pot închipui un pesimist altfel decât în haine cernite, trist, veșnic nemulțumit, ursuz și fără cel mai ușor surâs pe buze. Acestora un Hartmann sau un Deussen ar putea să le spună:

> Viața e un rău și un păcat și trebuie învinsă, negată. Victoria, însă, nu se câștigă prin tânguiri și supărări, care ar fi dovada dezamăgirilor inerente afirmării vieții,

> ci prin voioșie și seninătatea unei purtări etice. Aceșta ește pesimismul bine înțeles.

Firea sa extrem de originală, vașta sa cunoaștere a limbilor, obiectivitatea, călătoriile și ștudiile sale, punctul său de vedere moral-filosofic, mintea sa preocupată de probleme metafizice, întinsele sale legături cu oamenii de știință din lumea întreagă – toate aceștea la un loc au creat într-însul o dispoziție pentru internaționalism și pacifism fratern, în favoarea cărora Deussen se exprima pe față chiar și în toiul războiului. El nu putea suferi barbaria, violența și brutalitatea și nu era capabil să înțeleagă șovinismul sau ura de clasă. După Franz Mockrauer, secretarul general al Societății Schopenhaueriene și unul din cei mai însemnați biografi ai lui Deussen, factorii care au influențat și determinat evoluția și formarea cugetării marelui indolog, au foșt: pe de o parte, atmosfera religioasă din casa părintească, școala, tânărul Nietzsche - prin cunoaștere personală iar pe de alta, Platon, Kant, Vedânta și Schopenhauer - prin ștudii.

Atmosfera religioasă din casa părintească a creat o predispoziție sufletească foarte pronunțată pentru intuiția metafizică și a pregătit terenul pentru cugetarea filosofică. Inștrucția primită în școală l-a pus în legătură cu antichitatea și i-a dezvoltat simțul critic, filosofic și iștoric precum și talentul său pentru limbi. Tot în școală s-a pus temelia cunoștințelor sale de latină, greacă, ebraică, precum și de cultură antică, plină de valori eterne.

Deussen atribuie camaraderiei cu Nietzsche o mare importanță. În Amintiri despre Friedrich Nietzsche, Deussen scrie:

> Mi-e greu să-mi închipui ce s-ar fi făcut din mine dacă nu l-aș fi avut ca prieten. Tendința de a aprecia mult sau chiar de a supraaprecia tot ce e măreț și frumos și un dispreț corespunzător pentru tot ce servește numai intereselor materiale, există în firea mea; însă această scânteie care mocnea, în urma contactului zilnic cu Nietzsche, se prefăcu într-o flacără a entuziasmului pentru tot ce e ideal, care nu s-a știns niciodată, chiar și după ce drumurile mele se despărțiră de acelea ale prietenului.

Tot Nietzsche fu acela care mai târziu, l-a condus pe Deussen spre Schopenhauer.

Primul filosof, pe care Deussen îl ștudiază fundamental, a foșt Platon. Încercarea de găsi răspuns la cele mai profunde enigme ale vieții, vraja și strălucirea limbajului platonic, belșugul problemelor și înainte de toate cele două teme principale ale sale – ideile platonice și negarea lumii fenomenale - iată ce-l captiva cel mai mult pe Deussen. De aceea el își alege ca temă pentru dizertația sa doctorală din 1869, *Commentatio de Platonis sophistae compositione ae doctrina.*

Este interesant faptul că primele sale preocupări pentru sanscrită au loc înainte de cunoașterea lui Schopenhauer, din pur interes pentru ștudiile lingvișstice. În orice caz, prin sanscrită Deussen veni în contact cu filosofia Vedântei și a *Upanișadelor*, atât de înrudită cu lumea ideilor lui Schopenhauer.

Îndată după lectura operelor lui Platon, trece la ștudiul lui Kant. Cum singur a mărturisit, Kant cu felul logicii sale critice foarte complicate și cu știlul său greoi,

îi era cu totul străin. De aceea, după un studiu grăbit, îl părăseşte pentru a trece la Schopenhauer. Pe Kant l-a aprofundat mai târziu, abia după ce l-a cunoscut bine pe Schopenhauer şi l-a interpretat prin prisma ideilor acestuia din urmă. În general, Deussen îl considera acceptabil pe Kant, numai întrucât acesta avea o mare însemnătate pentru filosofia schopenhauerianã, ca predecesor al acestuia şi numai sub forma simplificată pe care i-o dăduse Schopenhauer.

Cunoscând pe Platon, pe Kant şi filosofia indiană, Deussen era perfect pregătit pentru studiul filosofiei înţeleptului de la Frankfurt. În Amintiri despre Friedrich Nietzsche, Deussen povesteşte felul în care a ajuns la Schopenhauer:

> Într-o altă scrisoare din acea vreme (toamna 1867), Nietzsche îmi recomanda cu un entuziasm înflăcărat, ba chiar îmi poruncea să citesc opera unui om, care nu avea egal; să citesc numai ce a scris filosoful, dar să nu citesc nimic ce au scris alţii despre el. Acest om era Schopenhauer. Mi-am procurat opera sa capitală şi am citit primul volum în septembrie 1868, în timpul pregătirilor pentru examen. Am fost fermecat de eleganţa stilului, de patosul înalt, de fineţea înţelegerii artistice, însă n-am reuşit să recepţionez considerentele lui finale asupra tragismului vieţii, care mi-au apărut prea sumbre. Abia un an mai târziu, dispunând de timp, m-am apucat de Kant şi cu această ocazie amintirea era încă destul de puternică, pentru a vedea cum peste tot, unde Kant se zvârcoleşte obositor în semiîntuneric, Schopenhauer lămureşte totul dintr-o singură trăsătură. Astfel Kant m-a împins spre Schopenhauer şi acum l-am putut înţelege în întregime, dându-mi seama de toată valoarea lui...

În articolul său *Cum am ajuns la Schopenhauer*, Deussen mărturiseşte acelaşi lucru. Din acest articol se observă cât de puternică a fost influenţa cugetătorului de la Frankfurt asupra lui. Schopenhauer dădu o direcţie definitivă şi desăvârşitoare cugetării sale şi-l conduse la înţelegerea esenţei marilor religii. Tocmai pe atunci Deussen se pregătea pentru examen şi Biblia era în centrul preocupărilor sale. Cum singur mărturisea, el pierduse religia din cauza teologiei, însă o recâştigă prin Schopenhauer, care l-a ajutat să deosebească miezul de coajă şi să pătrundă conţinutul cugetării metafizice a *Bibliei*. Încă şi mai hotărâtoare a fost influenţa lui Schopenhauer asupra studiilor sanscritologice ale lui Deussen. Către 1872, evoluţia cugetării lui Deussen urcă ultimele trepte şi ajunge la o deplină maturitate:

> Fiind condus prin Kant la Schopenhauer, am găsit în studiul filosofiei kantiano-schopenhaueriene, în unire cu scrierile sacre indiene, temelia durabilă a propriei mele concepţii despre lume.

În noiembrie 1873 se hotărăşte să-şi închine viaţa şi forţele filosofiei indiene, să scrie o istorie universală a filosofiei şi să facă cunoscută lumii opera lui Schopenhauer. Deussen se mai gândea şi la studii ştiinţifice cu scopul de a stabili adevăratul raport dintre ştiinţă şi filosofie şi de a arăta că numai concepţia kantiano-schopenhaueriană este în măsură să lărgească orizonturile ştiinţei şi să o scoată din realismul naiv, în care se împotmolise. Stabilindu-şi programul de lucru pentru toată viaţa, din 1873 începe pentru Deussen epoca de creaţie. Astfel primul volum al Istoriei universale a filosofiei va apărea în 1894 iar ultimul în 1917, cu doi ani înainte de moartea sa. Cercetările

scrierilor sacre indiene s-au desfășurat pe o durată de aproape 35 de ani. În 1883 a apărut Sistemul Vedântei după *Brahma-sūtra*, în 1887 - *Vedānta-sūtra*, în 1894 - *Filosofia vedică până la Upanișade*, (Istoria universală a filosofiei I, 1), în 1897 - traducerea celor *Șaizeci de Upanișade ale Vedelor*, în 1899 *Filosofia Upanișadelor* (Istoria universală a filosofiei I, 2), în 1906 - traducerea a *Patru texte filosofice din Mahābhārata*, iar în 1908 - *Filosofia poștvedică a Indiei*, împreună cu un adaos asupra filosofiei chineze și japoneze (Istoria universală a filosofiei I, 3).

Istoria universală a filosofiei a fost concepută pe o scară mare. Ea era destinată să fie istoria întregii cugetări omenești, în tendința ei de a exprima adevărul ascuns asupra vieții și lumii, ceea ce după Deussen, omenirea a reușit să facă în trei rânduri: sub forma sa cea mai simplă în *Upanișade*, apoi la greci, în filosofia lui Platon și a lui Parmenide și, în fine, cel mai clar, prin Kant și Schopenhauer. Istoria universală a filosofiei, în 2 volume, cuprinde cinci părți și anume:

Filosofia indiană:

Perioada imnurilor;

Perioada Brāhmanelor și Upanișadelor;

Filosofia poștvedică (1894)

Filosofia greacă (1911)

Filosofia Bibliei (1913)

Filosofia Evului mediu (1915)

Filosofia nouă, de la Descartes până la Schopenhauer (1917).

Filosofia lui Schopenhauer ocupă aproape o treime din volumul al 2-lea formând totodată încheierea și încoronarea întregii opere.

După Deussen adevărul este unic și acest unic și veșnic adevăr a fost cunoscut în întregime marilor genii ale tuturor timpurilor, pe când ceilalți au putut să vadă numai diferitele sale laturi sau aspecte. Acest mare adevăr, pe care-l găsim în decursul secolelor în *Upanișade*, la Platon sau Schopenhauer este unul și același și anume că lumea materială, spațială, temporală nu este lumea reală ci este o iluzie amăgitoare, în timp ce adevărata existență a lucrurilor este nespațială, netemporală și imaterială, identică în substanță cu propria noastră ființă și adevărata ei patrie.

După Deussen, timpului nostru i s-a deschis din nou calea spre acest mare adevăr, sub forma lui cea mai clară și accesibilă, filosofia lui Schopenhauer. Ceea ce a dat Schopenhauer omenirii poate fi schimbat în părțile sale neesențiale, în fond însă, adevărul adus de el va rămâne tot atât de veșnic și de nezdruncinat ca și acela al *Upanișadelor* sau al lui Platon:

Schopenhauer, care a sintetizat în voluntarismul său cugetările de cea mai mare valoare ale trecutului, din domeniul teoriei cunoașterii, filosofiei naturii esteticii și eticii și pe temelia filosofiei kantiene, a ridicat un edificiu fără asemănare, care poate fi modificat în amănunte prin progresul fără sfârșit al științelor empirice, dar care, în întregime, nu poate să se învechească niciodată, va fi chemat să conducă omenirea în viața sa spirituală și religioasă spre o nouă fază.

Pe lângă lucrările sale istorico-filosofice, care constituie capodopera sa, Deussen a publicat și câteva lucrări de filosofie. Printre acestea cea mai însemnată este Elementele metafizicii, apărută în 1877. În intenția ei de a pregăti și orienta în studiul filosofiei, cartea a fost apreciată nu numai ca filosofie sistematică ci și ca o introducere în filosofia universală, fiind tradusă în mai multe limbi. După conținutul său ideologic, concepția lui Deussen se identifică în întregime cu cea schopenhaueriană. Chiar și corpul lucrării se distribuie în patru părți corespunzătoare celor patru părți ale operei capitale a lui Schopenhauer: Teoria cunoașterii, Metafizica naturii, Metafizica esteticii și Metafizica eticii. Una din preocupările principale ale lui Deussen a fost să folosească rezultatele cercetărilor științifice de după moartea lui Schopenhauer, ca noi dovezi empirice în favoarea principiilor sale metafizice fundamentale. Un alt material extrem de prețios pentru filosofia schopenhauerianã, a fost cel rezultat din studiile indologice ale lui Deussen însuși.

Pe lângă operele citate până acum, Deussen a mai scris și alte câteva lucrări și anume: *Imperativul categoric* (1903), *Filosofia Vedāntei* (în limba engleză), *Asupra necesității*, *Vedānta și platonismul*, *Amintiri despre India*, scrisă cu ocazia călătoriei sale în India, *Cântecul sfinților*, *Jacob Böhme*. Pe Böhme îl tratează cu o deosebită afecțiune fiindu-i tot atât de drag ca și celălalt mare mistic, Meister Eckhart, și caută să separe cu o deosebită grijă, miezul „adevărurilor veșnice", cunoscute de el intuitiv, din niște coji extrem de groase. În fine, mai trebuie menționată și lucrarea *Cărticica despre Faust*, călăuză pentru înțelegerea lui Faust al lui Goethe. În domeniul problemelor etice, pe lângă indieni, Platon, Kant și mai ales Schopenhauer, o mare înrâurire a avut asupra lui Deussen geniul lui Goethe. Admirația pentru poeziile lui, pentru personalitatea, pentru înțelepciunea și universalitatea lui și-a atins culmea în Faust. În *Cărticica despre Faust*, Deussen susține printre altele că ideea fundamentală a capodoperei lui Goethe o constituie problema etică a mântuirii.

În general, întreaga operă a lui Deussen, pe lângă însușirile sale pedagogico-didactice, se caracterizează printr-un mare talent al expunerii, prin multă claritate și profunzime a cugetării.

Deși producțiile sale filosofice propriu zise, formează partea cea mai puțin însemnată a creației sale, nu se poate contesta totuși că întreaga sa operă este clădită pe o largă bază filosofică. De la interpretarea *Upanișadelor* în sens monist-idealist kantiano-schopenhauerian, sau de la filosofia *Bibliei*, în care caută să zdruncine temelia dualismului și materialismului teologic iudaic și până la dorința de a sintetiza pozitivismul cu idealismul, adică de a împăca imanentul cu transcendentul într-o metafizică științifică în genul celei schopenhaueriene, peste tot se întrezărește la Deussen o puternică tendință filosofică.

Prin faptul că Deussen și-a închinat viața și opera filosofiei schopenhaueriene, însemnătatea lui cade sau se afirmă odată cu aceea a lui Schopenhauer. Dar, tocmai pentru că filosofia schopenhauerianã câștigă mereu teren și se afirmă din ce în ce mai mult ca o filosofie a viitorului, ca una care a descifrat enigma vieții și a existenței și a reușit să arunce o punte de legătură între ideal și real, între fizică (știință) și metafizică

(filosofie), paralel cu acest marş victorios al filosofiei lui Schopenhauer a crescut şi însemnătatea lui Deussen, ca unul dintre discipolii care a adus cele mai mari servicii filosofiei maestrului.

Filosofia lui Schopenhauer nu avea nimic de aşteptat din partea instanţelor superioare didactice. Ea trebuia să se afirme prin propriile sale puteri, trebuia să răzbată în lume pe propriile sale picioare, prin puterea adevărului său. Ea nu putea conta nici pe sprijinul teologiei, atotputernică pe atunci, şi nici pe suportul puterii statale, aşa cum erau sprijinite filosofiile oficiale de catedră, ci numai şi numai pe propria valoare. Când, între timp, începu să se formeze comunitatea schopenhaueriană şi să se simtă nevoia unei grupări, a unei Societăţi Schopenhaueriene, cel care a rezolvat acest mare deziderat a fost Paul Deussen. Militând pentru filosofia lui Schopenhauer, Deussen a militat pentru triumful adevărului în lume.